

Stein Rokkan, Vilhelm Aubert, Tor Bjørklund

**Erik Rinde og
Institutt for samfunnsforskning**

Institutt for samfunnsforskning

Oslo 1994

© ISF 1994

Rapport 1994:13

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo

ISBN 82-7763-021-2

ISSN 0333-3671

Materialet i denne rapporten er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Det er lagt ut på internett for lesing på skjerm og utskrifter til eget bruk. Uten særskilt avtale med ISF er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.

Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

Forord	5
--------------	---

Stein Rokkan

Institutt for samfunnsforskning

1950–1975	7
-----------------	---

Vilhelm Aubert

Sigurd Rinde in memoriam	17
--------------------------------	----

Tor Bjørklund

Entreprenøren	19
---------------------	----

Forord

Ved Erik Rindes død 28. mai 1994 ble et kapittel i historien om norsk samfunnsforskning definitivt avsluttet. For å hedre hans minne har Institutt for samfunnsforskning satt sammen denne lille publikasjonen.

Den tyngste delen av Erik Rindes innsats lå i de første 25 år av Institutt for samfunnsforskning historie. Det må imidlertid understrekes at Erik Rinde beholdt et dypt engasjement og en daglig tilknytning til instituttet helt til han ble rammet av sykdom det siste året. Han var uavbrutt medlem av instituttets styre, og tiltrådte på ny som formann i perioden 1988–1993, etter Vilhelm Auberts bortgang.

Stein Rokkans bidrag til Institutt for samfunnsforskning 25-årsjubileum og Vilhelm Auberts minneord over Sigurd Rinde har begge tidligere vært trykt i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, hhv i 1975 og 1972. Tor Bjørklunds portrett av entreprenøren Erik Rinde ble skrevet i 1989, men trykkes her for første gang.

En meget utførlig fremstilling av aktiviteten i årene 1945–50, som ledet opp til dannelsen av Institutt for samfunnsforskning, vil snart bli tilgjengelig. Den er skrevet av historikeren Fredrik Thue og bygger på hans hovedoppgave *Empirisme og demokrati. Arne Næss og fremveksten av et norsk institutt for samfunnsforskning 1939–1950*. Boken utkommer i 1996.

Oslo, august 1994

Fredrik Engelstad

Stein Rokkan

Institutt for samfunnsforskning 1950–1975

Det er i år femogtyve år siden Institutt for samfunnsforskning formelt ble opprettet. Men dette var bare en legalisering, en offentlig manifestering av en gruppering og en aktivitetsform som hadde utkrystallisert seg under okkupasjonsårene. Det avgjørende utgangspunkt var møtet mellom Erik Rinde og gjengen omkring Arne Næss sommeren 1945: diskusjonene i de mer og mindre hemmelige kveldsseminarene fra krigsårene fikk en ny giv den første fredshøsten.

Erik var *også* interessert i filosofi, men han dreiet nesten alltid diskusjonen over i konkrete sosialvitenskapelige problemstillinger: hvordan kunne vi vite det og det? hvordan kunne vi finne ut? hva kunne vi gjøre? Gruppen rundt *Næss* var allerede på vei inn i empirisk samfunnsvitenskap: det var ikke lange steget fra analysen av menigmanns språkbruk til studiet av menigmanns holdninger til sin konkrete omverden, til undersøkelser av sammenhenger mellom livssituasjon, tenkning og handlingsvalg.

Denne dreiningen i forskningsinteressene ble mer og mer markert de første årene etter krigen. To sett av hendinger kom til å få enorm innvirkning på aktivitetene innen gruppen: for det første konfrontasjonen med den enorme sosialvitenskapelige litteraturen som veltet inn over oss fredssommeren 1945, for det annet den direkte kontakt med amerikanske forskere og forskningsinstitusjoner i årene like etter. Jeg husker i levende detalj den hektiske virksomheten utover sommeren og høsten 1945: det gjaldt å få tak i mest mulig av all den litteratur som var produsert i løpet av krigsårene, det gjaldt å absorbere den og få den grundig diskutert i kretsen. Her var Erik Rinde den store drivkraften: han organiserte arbeidet med å skaffe litteratur, og han opprettet en rekke kontakter i

U.S.A. Samtidig greide Arne Næss å skaffe en rekke av oss stipendier til studieopphold i U.S.A. Disse oppholdene ble avgjørende for stilen og orienteringen i forskningen innen gruppen: vi lærte oss å tenke i nye baner, vi lærte oss nye teknikker, vi lærte oss å organisere kollektive undersøkelser. Oppholdene i U.S.A. ga oss ikke bare kunnskaper og kontakter, de ga oss også modeller for organiseringen av vår egen virksomhet.

To modeller kom til å få særlig betydning i utbyggingsfasen i Oslo: det ærverdige Institut für Sozialforschung som var opprettet i Frankfurt i 1923 og som i 1934 hadde etablert seg ved Columbia University i New York, det betydelig yngre Institute for Social Research som var vokst frem av en gruppe survey-forskere i U.S. Department of Agriculture og hadde etablert seg ved University of Michigan i Ann Arbor akkurat på den tiden vi først begynte å tenke på et institutt i Oslo, i årene 1946–48.

Kontakten med Frankfurterskolen var først indirekte, men kom etter hvert til å merkes tydeligere og tydeligere. De første forbindelseslinjene ble opprettet gjennom Paul Lazarsfeld, den store østerrikske sosiolog som i tredeårene hadde vært med i eksilgruppen fra Frankfurt og etterhvert kom til å dominere den empiriske kommunikasjonsforskningen i U.S.A. gjennom en serie prosjekter under Bureau of Applied Social Research ved Columbia. Lazarsfeld ga oss et brohode til amerikansk forskning: han var européer, han forstod vår analytiske stil, han var levende opptatt av det norske sosialdemokratiet og dets problemer. De voldsomme debattene i Frankfurterskolen i tredeårene hadde gjort det mer og mer klart for ham at systematisk empirisk forskning var et *sine qua non* for løsningen av det moderne industrisamfunns grunnproblem: spenningen mellom autoritær-teknokratisk sentralisering og liberal-pluralistisk gruppeautonomi.¹ Han hadde ikke hatt muligheter til å studere denne sentrale problematikken gjennom sin forskning i U.S.A.: nettopp derfor viste det seg lett å overtale ham til å ta ett år som den første gjesteprofessor i sosiologi ved Universitetet i Oslo. Året 1948–49 ble et skjellsettende år i norsk samfunnsforskning: Lazarsfeld satte, sammen med sin unge student Allen Barton, i gang en serie studier av planleggingsprosessene og deres ringvirkninger i det norske samfunn. Dette knippet av prosjekter nådde som så mange andre tiltak innenfor

denne kretsen aldri frem til noen egentlig avslutning, men det avgjørende ved Lazarsfelds initiativ var ikke selve forskningsresultatene, men den intense intellektuelle stimulans som denne virksomheten genererte. En rekke nye felter ble åpnet for langsiktig empirisk forskning dette året. Lazarsfeld hadde ikke bare en avgjørende innflytelse på utviklingen av *valgforskningen* i Norge: han stimulerte også, ikke minst gjennom Allen Bartons store avhandling *Planning in Norway*, til en serie empiriske og analytiske studier av *norsk administrasjon*. Men enda viktigere var Lazarsfelds institusjonsbyggende impuls: det var i løpet av hans år i Oslo at Erik Rinde og Vilhelm Aubert tok de skritt som førte frem til den endelige utformingen av statutter og organisasjonsform for det som skulle bli kalt *Institutt for samfunnsforskning*.

Jeg husker lange samtaler med Lazarsfeld nettopp om erfaringene fra Frankfurterinstituttet. Det var naturligvis mange forskjeller mellom de to situasjonene: Frankfurt etter sammenbruddet 1918–22, Oslo etter frigjøringen i 1945. Men der var viktige paralleller. Erik og Sigurd Rinde tok på seg et ansvar som på mange måter tilsvarte Felix og Herman Weils: de var villige til å satse på en gruppe unge entusiaster uten noen som helst sikkerhet for resultatene. Der var også en viktig parallell i *forskersituasjonen*: i begge tilfelle hadde universitetene vist seg for stive, for trege i sine strukturer; der var behov for initiativ utenfra for å åpne opp for innovasjoner, for å gi unge forskere muligheter for utfoldelse og vekst. Der var endelig en klar parallell i selve *forskermotivasjonen*. Horkheimer, Adorno, Marcuse var alle filosofer: de ofret seg for samfunnsforskningen nettopp for å finne svar på spørsmål de hadde stilt seg i sine forsøk på å analysere teorier om grunnlaget for alternative samfunnsordninger. Den gjengen som kom til å utgjøre kjernen i Oslo-instituttet hadde også sin bakgrunn i filosofien: de søkte ikke til samfunnsforskningen for å løse umiddelbare praktiske problemer, men for å finne frem til et bedre grunnlag for utvikling og kritikk av systematisk teori. Men der var også viktige forskjeller mellom Frankfurtermiljøet i tyve-årene og Oslomiljøet omkring 1950. Frankfurterne forble sosialfilosofer og konsentrerte seg først og fremst om kritiske analyser av ideologier og teorier; Osloforskerne søkte frem til en balanse mellom filosofisk begrepsoppyrdding og konkret empirisk

forskning. Og Erik Rinde var ikke bare en Felix Weil, han kom også til å spille en sentral organisatorisk rolle i miljøet: hans parallell i Frankfurt var først og fremst entreprenøren Friedrich Pollock. Eriks innsats ble avgjørende for utbyggingen i Oslo: han la for dagen den kombinasjon av entusiasme, tålmodighet og utholdenhet som var nødvendig i fundamenteringen og sammentømmingen av den nye institusjon.

Intellektuelt kom Lazarsfelds entusiasme for surveyforskning og den økende kontakten med empirisk sosialpsykologi til å få en avgjørende betydning for det nye miljøet. I den første tiden ble det så å si satt likhetstegn mellom samfunnsforskning og surveyforskning: intervjuet og analysen av svarmaterialet ble kongeveien til innsikt i sosiale forhold. Her falt innflytelsene fra Paul Lazarsfeld og Arne Næss langt på vei sammen. Fra den empiriske semantikk til den standardiserte surveyforskning var der bare ett kort skritt: Arne Næss hadde vist veien i avhandlingen *«Truth» as conceived by those who are not professional philosophers* og i de stadig nye stensilhefter av *Interpretation and Preciseness*. Der var i begge forskningstradisjoner en innebygget atomistisk individorientering som etterhvert måtte produsere motforestillinger. Surveyforskningen isolerte den enkelte fra de strukturer han eller hun var et element i: den innebar et enormt sprang fra den demokratiske grunnmodell «one citizen – one vote» til den atomiserende antagelse «one citizen – one opinion».² I den empiriske semantikken var tendensen den samme: hovedvekten ble lagt på analysen av de individuelle variasjoner i språkbruk; de grunnleggende kommunikasjonsstrukturer som muliggjorde og satte grenser for variasjonsbredden ble ikke tatt opp til direkte gransking.

Denne individualiseringstendensen kom klart frem i de undersøkelser som så direkte kom til å føre tradisjonene fra Frankfurtmiljøet over i Oslomiljøet. Dels gjennom Lazarsfeld, dels gjennom Arne Næss' gamle kontakter med Egon Brunswik og Else Frenkel-Brunswik ble gruppen i Oslo tidlig kjent med det store Horkheimer-Adorno-prosjektet som tilslutt ble offentliggjort i det store bindet *The Authoritarian Personality*. Frankfurtergruppen hadde lenge hatt et ambivalent forhold til direkte datainnsamling. Et første spede forsøk var den samlingen gruppen fikk ut i 1936: *Studien über Autorität und Familie*.³ I eksiltiden i U.S.A. kom

imidlertid gruppen under stadig sterkere innflytelse av empirisk sosiologi og personlighetspsykologi: her spilte ganske spesielt Lazarsfeld en viktig formidlerrolle. Denne serien av innflytelser, teoretiske, politiske, praktisk-organisatoriske fant en syntese i formuleringen av prosjektet *The Authoritarian Personality*: hvorfor brøt klassesolidariteten så hurtig sammen i Tyskland og i andre land? hvordan var det mulig å vinne så lett frem med appeller til nasjonal identitet og lederautoritet? hvilke grupper lot seg lettest rive med i slike bevegelser og hvilke var minst sårbare? hvordan skulle en empirisk kunne identifisere slike grupper og analysere sammenhengene mellom familieforhold, personlighetsdannelse og standpunkttagen i den politiske kamp? Det var slike spørsmål de tumlet med i *The Authoritarian personality*: resultatet var ikke noen enhetlig teori, men en rekke interessante tilløp som kom til å bety meget for forskningen i femti-årene.

Gjennom Paul Lazarsfeld og hans etterfølgere i Oslo, sosialpsykologene David *Krech* og Herbert *Hyman*, ble det knyttet så nære kontakter med Horkheimer-Adorno-Brunswik-gruppen at det allerede i 1949 kunne lanseres en parallell undersøkelse av et utvalg av Oslos befolkning: det var det hyppig omtalte *nasjonalismeprosjektet*, igjen et prosjekt som ikke førte til noen enkelt avsluttende publikasjon, men kanskje nettopp derfor fikk en markert innflytelse på utformingen av miljøet innenfor Instituttet. De fire som sto for dette pionerprosjektet lærte alle enormt av dette tiltak: de lærte seg nye teknikker og fikk skjerpet sin analytiske sans i forsøket på å oversette et sett av teoriansatser til et konkret undersøkelsesdesign. Men de gikk alle sine egne veier senere og kom ikke til å skrive noe i fellesskap om resultatene av undersøkelsen. Dette ble en viktig lærdom: det var ikke mulig å organisere staben rundt noen få store prosjekter. Instituttet ble i stedet en markert pluralistisk arena der flere forskningsstiler fikk utvikle seg i intens interaksjon. Noen få greidde å holde seg helt for seg selv og skrive sine individuelle artikler og avhandlinger uten å la seg trekke med i kollektive tiltak. Men de fleste kom til å alternere mellom intense perioder av kollektiv aksjon og lange perioder av ensomt arbeid med rapporter og avhandlinger. Der var alltid *minst ett* stort prosjekt i gang ved Instituttet: ikke alle var med på selve operasjonene, men alle fulgte

med og deltok i diskusjoner av opplegg, av metoder, av analyseresultater. Dette førte hurtig til et permanent behov for *infrastruktur*: det trengtes et apparat for å lette gjennomføringen av slike kollektive tiltak.

På dette punktet kom vi til å lære meget fra det andre store instituttet det ble samarbeidet så intens med: *Survey Research Center*, senere også andre deler *Institute for Social Research* i Ann Arbor. Dette instituttet var bygd opp rundt en infrastruktur: en gruppe eksperter på sampling, et nettverk av intervjuere, en stab av kodere og databearbeidere. En slik struktur var ikke mulig i Oslo: det var den gang simpelthen økonomisk umulig å tenke seg et frittstående akademisk sentrum for surveyforskning. Men andre komponenter av Ann Arbor-systemet ble etterhvert bygget inn: ikke minst viste det seg tidlig viktig å bygge opp en fast stab for databehandling og skaffe dem de nødvendige maskiner, først en enkel punchmaskin og en sortercounter, senere et stort treskeverk av en tabulator, langt senere adgang til elektronisk maskineri.

Men fremfor alt ble Instituttet en viktig rekrutteringsbase for forskningen. I den første tiden var Instituttet det eneste stedet i Norge der det var mulig å få noen form for forskningsopplæring innen slike felter som sosiologi, statsvitenskap, sosialpsykologi, læringspsykologi, personlighetspsykologi. Dette forandret seg utover i 50-årene, ikke minst etter at de første forskerne fra Instituttet fikk fremlagt arbeider som kvalifiserte til stillinger ved Universitetet. Men selv etter at det var opprettet en rekke stillinger i hvert av disse fagene ved Universitetet forble Instituttet det viktigste sentrum for rekruttering til forskning. En rekke studenter ble trukket med i de prosjekter som ble lansert, fikk opplæring i de ulike teknikker og ble sosialisert inn i det bredere tverrdisiplinære miljøet, mange av dem fikk blod på tann, skrev avhandlinger innen prosjektet og lanserte så i sin tur nye tiltak innen Instituttets ramme. I dag sitter det ved alle våre fire universiteter professorer, dosenter, amanuenser eller lektorer som fikk sin grunnleggende opplæring ved Instituttet: de initiativene som ble tatt i 1948–50 har i sannhet båret mange frukter.

For denne opplæringsfunksjonen betydde det igjen meget at Instituttet tidlig hadde etablert så gode kontakter med amerikansk forskning, ganske spesielt med Ann Arbor-gruppen. En rekke ledende sosial-

psykologer og statsvitere fra Institute for Social Research tok årsopphold i Arbiensgate, senere også i Munthesgate, og ytet der en enorm innsats, dels gjennom deltakelse i kollektive prosjekter, dels gjennom seminarer og opplæringskurs. Mange av dem ble så fascinert av forskningsmulighetene i Norge at de kom igjen flere perioder: særlig vil jeg her nevne Daniel Katz som kom til å bety så mye for utviklingen av surveyforskningen ved Instituttet, Jack French som gjorde en så viktig innsats i industriell forskning, Angus Campbell som hjalp frem våre valgundersøkelser. Instituttet fikk på denne måten en viktig internasjonalsierende funksjon: en rekke av medlemmene fikk tilbud om studieopphold i U.S.A. og i andre land, fikk arbeid ved utenlandske universiteter og kom inn i forskjellige nettverk for utveksling av informasjon og forskningserfaring. Instituttet fikk etterhvert en unik posisjon i Norden og i Europa: det ble en innfallsport og et møtested, et senter for innovasjon, for konfrontasjon av disipliner og tradisjoner.

Men den enorme utbyggingen av universitetene fra slutten av femtiårene kom til å endre Instituttets plass i norsk samfunnsforskning. En tid så det ut til at Instituttet skulle bli gjort overflødig gjennom den markerte veksten i Universitetets egne institutter. Innenfor selve Instituttet var det også skjedd en sterk differensiering: det ble opprettet en serie avdelinger som fikk tilgang til høyst ulike eksterne ressurser og bygde opp distinkte staber gjennom ulike allianser med universitetsinstitutter og andre sentre. Det skjedde også, kanskje nettopp fordi Instituttet var blitt så stort og dets struktur innbød til det, en stadig knoppskyting, en serie nyetableringer utenfor den gamle ramme: Institutt for fredsforskning, Statens institutt for alkoholforskning, Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning, Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste er alle mer og mindre direkte utløpere av miljøet i Arbiensgate og i Munthesgate.

Men tross alle disse omstruktureringene forble Instituttet et viktig senter for norsk forskning. Med den enorme økningen i antallet studenter ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, med «industrialiseringen» av den akademiske virksomhet, med den tiltakende «politisering» av miljøene ved Universitetet, følte flere og flere det som viktig at der stadig fantes et fristed for videregående forskning, et «sted å være» for dem som

ikke følte de fikk gjort det de skulle i de akademiske strukturene. Denne utviklingen ga Institutt for Samfunnsforskning en ny giv mot slutten av sekstiårene: det ble klarere og klarere at Instituttet stadig hadde en misjon innen det totale kompleks av forskningssentra i Oslo-området, ikke bare fordi det fremmet tverrfaglig kontakt og samarbeid, men ganske spesielt fordi det ga ene- stående muligheter for aktiv forskerrekruttering i et innovativt miljø. Forskningsrådet hadde i mange år støttet enkeltprosjekter og dekket deler av driftsutgiftene: fra 1970–71 ble det tatt skritt til å institusjonalisere den generelle rekrutteringsfunksjonen ved opprettelse av egne stillinger for forskerveiledere. I år, i selve jubileumsåret, har Departementet tatt det neste skritt og ført opp et fast beløp på statsbudsjettet til støtte av virksomheten ved Instituttet.

Hans Zetterberg har i sin oversikt over nordisk samfunnsforskning gitt Institutt for samfunnsforskning en sentral plass: en unik institusjon uten sidestykke i noen av de andre landene, et samlingssted for individualister som ikke har latt seg gruppere i statlig-byråkratisk definerte prosjekter, men kanskje nettopp derfor har holdt ihop i så mange år i troen på at vi kan finne ut ting om våre samfunn, at selve søkingen etter innsikt, etter kunnskap er en verdi i seg selv.

Det vil føre for langt å regne opp alle de viktige prosjekter som er satt i gang i disse årene. Forskningstemaene har spent over hele spektret av problemer i vitenskapene om den menneskelige atferd og det menneskelige samfunn: fra eksperimentelle studier av kjønnsroller, sjømannsfamilier, isolerte utkantgrander og industrisamfunn til slike langsiktige programmer som Vilhelm Auberts studier av rekruttering og mobilitet, Henry Valens og Willy Martinussens serie av valgundersøkelser, Sverre Lysgaards industrisosiologiske forskning. Det kunne skrives et helt bind om alle disse undersøkelsene og deres resultater: bare en liten del av denne produksjonen er lagt frem i Instituttets eget organ *Tidsskrift for samfunnsforskning*; det meste er spredt rundt i et utall av publikasjoner innenlands og utenlands og er bare ufullstendig registrert i de bibliografisk oversikter som fra tid til annen er stilt sammen. Det som først og fremst preger denne enorme produksjonen er frodighet: det skjer ting på Instituttet, og det gjøres annerledes enn andre steder.

Instituttet står i jubileumsåret overfor en rekke problemer: øko-

nomiske, organisatoriske, politiske. Med fortsatt støtte fra Staten og med fortsatt velvilje fra Forskningsrådet og Universitetet skulle Instituttet kunne være sikret en fruktbringende fremtid. Det er blitt mer og mer klart at vi midt i denne profesjonaliseringens og grensemarkeringens tid trenger et samlested der samfunnsvitere med vidt forskjellige substantive interesser kan interagere, lære av hverandre, stimulere hverandre til innovasjon. Uansett hvilke løsninger ledelsen finner frem til er det på jubileumsdagen all grunn til å rette en takk og en hilsen til alle dem som ofret så meget av sine ressurser for å gjøre denne merkverdige institusjonen til en realitet. Først og fremst må takken gå til Erik Rinde: uten hans oppofrende innsats gjennom mange år ville det hele ha falt sammen for lenge siden. Men takken går også til alle de ledere som kom til å sette sitt preg på Instituttets profil i de avgjørende vekstfasene: Arne Næss og Vilhelm Aubert, Ragnar Rommetveit, Bjørn Christiansen og Jan Smedslund, Harriet Holter, Sverre Lysgaard og Henry Valen, i den siste tiden de to forskerveilederne William Lafferty og Willy Martinussen. De og deres mange kolleger ved Instituttet har gjennom årene lagt ned et enormt arbeid for innovasjon og kumulasjon i norsk samfunnsforskning. Vi hilser dem alle på jubileumsdagen og uttrykker håpet om at denne store intellektuelle og organisatoriske innsats skal kunne føres videre i de neste femogtyve år og gi grunnlaget for en konsolidering og en fornyelse av dette vårt første institutt for tverrfaglig forskning innen samfunnsvitenskapene.

.

Noter

1. Se detaljer i Martin Jay, *The Dialectical Imagination. A History of the Frankfurt School and the Institute of Social Research 1923–1950*. (Boston: Little Brown, 1973).
2. Se S. Rokkan et al., *Comparative Survey Analysis*. (Paris: Mouton, 1969).
3. Paris: Alcan, 1936.

Vilhelm Aubert

Sigurd Rinde in memoriam

Direktør Sigurd Rinde døde den 21. januar 1972. Han var født i Kragerø i 1889 og var sønn av den kjente venstrepolitiker Peder Rinde. Gjennom de siste 40 år bygget han opp et industrikonsern med hovedvekten på treforedling.

Gjennom økonomisk støtte fra sine firmaer til den gryende samfunnsforskning i Norge i de første etterkrigsårene gjorde han det mulig å opprette Institutt for samfunnsforskning. På det tidspunkt var det små muligheter for ekspansjon av samfunnsforskningen innenfor universitetet. Dels skyltes det de små bevilgningene til samfunnsvitenskap over universitetsbudsjettet. Dels skyltes det også en vurdering fra universitetshold som gikk ut på at det var uforsvarlig å sette på så mange unge forskere, og at det kunne være tvil om hvor gode de egentlig var. De fleste av dem sitter nå i toppstillinger på våre universiteter. Og en kan vel trygt si at om det dengang ikke hadde vært vilje til å satse på en usikker fremtid, ville mulighetene for ta imot de store studentkullene som i dag søker til samfunnsvitenskapene, vært betydelig dårligere enn de er.

Donatorer til vitenskapen pleier gjerne å satse på veletablerte fagområder, prestisjegivende forskning eller på vitenskap som kan gi praktisk nyttige resultater. Sigurd Rinde var villig til å gå sine egne veier her, som han også ofte hadde gjort som foretningmann. Da de første donasjonene kom, må det ha fortont seg som meget usikkert hvilke

resultater det kunne gi. Og det må ha vært nokså klart at støtte til samfunnsforskningen ikke ville innbringe donator noen lettvinnt prestisje. I nær 25 år virket Sigurd Rinde som donator til samfunnsvitenskapene, og etter hvert ble dette naturligvis noe mindre ekstraordinært enn det var i starten. Men tilskuddet var fortsatt en forutsetning for driften av Institutt for samfunnsforskning.

Ved siden av viljen til å satse på noe usikkert og nytt, er det en annen egenskap ved Sigurd Rinde som bør fremheves her. Ved Institutt for samfunnsforskning har det i alle år vært hevdet synspunkter, og arbeidet for saker, som ikke kan ha vært i tråd med Sigurd Rindes samfunnssyn og personlige meninger. Men vi har aldri hørt så mye som et ymt om at donator noen gang har reagert på disse meningsytringer. Det følger vel nesten alltid noen bindinger med penger, enten de kommer fra private eller offentlige kilder. Sigurd Rindes opptreden som donator bidro til å redusere denne bindingen til et minimum.

For disse Sigurd Rindes egenskaper som donator til norsk samfunnsforskning vil vi hedre hans minne.

Tor Bjørklund

Entreprenøren

Den institusjonelle samfunnsforskningen i Norge har for lengst passert tenårene. På slutten av fjoråret ble 25-års jubileum for opprettelsen av *Det samfunnsvitenskapelige fakultetet* feiret, med tilbakeblikk og fremtidsvyer. En titt på forsiden til *Tidsskrift for samfunnsforskning* vil også vise et rundt tall. Tidsskriftet går i sitt 30. år. Til neste år fyller Institutt for samfunnsforskning (ISF) 40 år.

En av de helt sentrale personer bak stiftelsen av dette instituttet har fortsatt sin daglige arbeidsplass i instituttets lokaler i Munthes gate 31. Han har aldri hatt lønn fra noe forskningsråd. Han har alltid vært økonomisk uavhengig – og dermed også uavhengig av bestemmelser om aldersgrenser og avskjed. Således har ingen endring inntrådt etter 17. mars i år da han fylte 70 år. Alt ser ut til å være som før. Hvilke forretninger og finanstransaksjoner han driver fra sitt kontor, er det *fortsatt* få eller ingen av de ansatte på ISF som kjenner til. Ikke fordi virksomheten er lyssky, men fordi den slags aktivitet ligger fjernt fra hva de fleste holder på med. Og han er som *før* et fast innslag i huset, observeres med rask gange i trapper og korridorer. For tiden er han også styreformann ved ISF – hva han også var i perioden fra 1950 til 1974. Men direktør for ISF er han ikke lenger.

Ingen norsk samfunnsforsker som har passert 50 år vil være i tvil. Dette er *Erik Rinde*. Men for ferske kandidater, vit.ass'er og unge forskere er Erik Rinde kanskje et ukjent navn. Han figurerer ikke på pensumlister. Studenter i sosiologi og statsvitenskap som med flid har

lest forordene i pensumbøker, vil derimot dra kjensel på navnet. Erik Rinde blir ofte takket i forord, forord til bøker og doktorgrads-avhandlinger skrevet i stipendiattid på ISF, og som i neste omgang har gitt kompetanse for universitetsstillinger. Oppholdet på ISF ble ledd i opplæring og utdanning. Instituttet ble en utklekkingsanstalt for samfunnsvitere, sosiologer og statsvitere, og også psykologer – som kunne besette det voksende antall av universitetsstillinger på 1960- og begynnelsen av 1970-tallet. Stipendiatene fra ISF ble professorer som kunne ta imot den store strømmen av nye studenter, og de kunne presentere egne arbeider på pensumlistene.

Uten Erik Rinde ville ikke ISF blitt etablert. Bak hans engasjement ligger en genuin interesse for samfunnsforskning. Den er av gammel dato. Erik Rindes første møte med samfunnsvitenskap skjedde før krigen, ved *London School of Economics* der han i en periode fulgte forelesninger i sosiologi. I Oslo studerte han juss og ble cand. jur. i 1943. Rett etter krigen kom han i kontakt med Arne Næss og via han ble Erik Rinde kjent med Vilhelm Aubert. En gruppe ble etablert som med ujevne mellomrom kom sammen hjemme hos Erik Rinde. Samlingene på Smestad ble den første spire til dannelsen av Institutt for samfunnsforskning. I dette miljøet finner vi ved siden av Erik Rinde, Arne Næss og Vilhelm Aubert bl.a. Stein Rokkan, Harald Ofstad, Herman Tønnesen og Christian Bay. De fleste hadde sin bakgrunn i filosofien.

Sentralt for de videre planer var kontakten med Columbia University, New York. Vilhelm Aubert hadde et års opphold ved Columbia, 1947–48, for å fordype seg i det nye faget sosiologi. Erik Rinde hadde et halvt års opphold i 1947. Kontakt ble knyttet med professor Paul F. Lazarsfeld, Columbia University som i 1948–49 kom til Norge, med Universitetet i Oslo som base. Paul F. Lazarsfeld var den første i en lang, lang rekke av amerikanske gjesteprofessorer på 1950 og 1960-tallet. Lazarsfeld kom til Oslo *før* etableringen av ISF. En annen forskjell var at Lazarsfelds opphold ikke ble finansiert via Fulbrightstipend. Ordningen med Fulbrightstipend trådte først i kraft noe senere. Det var Erik Rinde som sørget for privat finansiering av Lazarfelds opphold i Norge.

Lazarsfelds, en fremtredende representant for den empiriske orienterte sosiologi, spilte en viktig rolle for det videre forløp. Han spredde entusiasme, gav idéer om hvordan samfunnsforskning skulle drives. Selv arbeidet han på denne tiden, sammen med sin assistent Allen Barton, på et prosjekt rundt temaet økonomisk planlegging.

Et behov for å starte opp noe eget, et eget institutt meldte seg hos Erik Rinde. Samfunnsfagene sosiologi og statsvitenskap var knapt etablert på Universitetet. Det var fag uten institusjonell forankring. En opplevde dessuten at fagene hadde viktige bidrag å tilføre samfunnet, de kunne kanskje formes til redskap for å løse aktuelle problemer. Lazarfeld tok f.eks. opp et omdebattert og høyaktuelt tema, økonomisk planlegging. Men det var nok også et mål å kaste lys over den nære fortid. Noen av de første prosjektene som det ble arbeidet med på ISF – «nasjonalisme-prosjektet» og det bredt anlagte internasjonale prosjektet om den autoritære personlighet – hadde ambisjoner om å komme på sporet av mekanismene bak fascismen.

En modell utfelte seg etter hvert. Samfunnsforskningen måtte være *tverrfaglig*, fagbåser måtte rives ned. Den ensomme forsker i elfenbenstårnet var en avleggs modell. Arbeidsformen var *teamarbeid*, metoden var *empirisk*. Samfunnsforskningen krevde kollektiv innsats, og den empiriske metode krevde et velutbygd verksted. Slike stemninger lå bak stiftelsen av ISF i 1950.

Men året før, i 1949, skjedde flere ting. Det spirende sosiologmiljøet i Oslo ble plassert på det sosiologiske verdenskart. I dette året ble *International Sociological Association* stiftet i Oslo. Den første generalsekretær ble – etter forslag fra Lazarsfeld – Erik Rinde. I to år var Rinde generalsekretær. En sentral person i kulissene var for øvrig Stein Rokkan.

Av stor betydning for utviklingen av norsk samfunnsforskning var ellers to nyetableringer i 1949. For det første etableringen av *Norges allmennvitenskapelige forskningsråd* (NAVF), og for det andre opprettelsen av «*US Educational Foundation in Norway*», som deler ut Fulbrightstipendier. Dette ble to kilder til lønnsmidler. ISF rekrutterte norske stipendiater med NAVF-midler og inviterte amerikanske gjes-

teprofessorer som ble tildelt Fulbrightstipend. Dermed var i stor grad lønnsmidler dekket.

Men dette var bare en del av utgiftene. Instituttet skulle ha lokaler og kontortjeneste, en infrastruktur måtte etableres. Erik Rinde skaffet lokaler i en forretningsgård i Arbiens gate 4, bygd i slutten av 1940-årene. Dessuten fikk han sin far, Sigurd Rinde, til å donere penger. Et grunnfond på kr. 200.000 ble gitt som startkapital. Et par år etter fikk grunnfondet et tilskudd på kr. 500.000. Til årlig drift ble bevilget hvert år, fra 1950 til Sigurd Rindes død i 1972, kr. 100.000.

Sigurd Rinde var sønn av en kjent Venstre-politiker, Peder Rinde, som i flere tiår representerte Telemark på Stortinget. Selv startet Sigurd Rinde som bankmann, men etablerte seg etter hvert som en forretningsmann og bygde opp sitt eget industrikonsern (Norsk Elektrokemisk A/S) med hovedvekt på treforedling. Overskudd fra bedrifter i norsk treforedlingsindustri som Trælandsfos, Vafos, Holmen-Hellefos bidro til etablering og drift av Institutt for samfunnsforskning.

Men Erik Rinde skaffet ikke bare penger via sin far. Forskningsprosjekter på ISF fikk viktige tilskudd fra utenlandske fonds, blant annet Ford- og Rockefeller-foundation. At kjente amerikanske samfunnsforskere hadde vært, eller var, gjester ved instituttet borget for kvalitet og gjorde det lettere for Erik Rinde å overbevise fondsstyrer om nødvendigheten og viktigheten av pengestøtte.

Det økonomiske fundamentet til ISF i startfasen hvilte således dels på tippemidlene fra NAVF, og dels på bidrag fra privatkapitalismen.

Erik Rindes rolle var ikke begrenset til å skaffe lokaler og å etablere et økonomisk grunnlag. Han spilte en viktig *organisatorisk* rolle. Stein Rokkan skriver at Erik Rinde «la for dagen den kombinasjon av entusiasme, tålmodighet og utholdenhet som var nødvendig i fundamenteringen og sammentømringen av den nye institusjonen».¹

Etter hvert ble lokalene i Arbiensgate for trange og små. Utvidelser ble nødvendig. En trevilla i sveitserstil i Fuglehauggata på Frogner, med hage grensende til Munthesgate, ble kjøpt av Rinde-familien. Noe senere kom byggeplaner i hagen. I 1960 stod det røde teglsteinhuset i Munthesgate 31 ferdig, med Sigurd Rinde som byggherre.

På 1960-tallet markerte ISF seg, med adresse Munthesgate 31 og

Fuglehauggate 6 (den gamle trevillaen) og med Erik Rinde som direktør, som et sentrum i norsk samfunnsforskning. Stipendiatene var besjelet av pionerånd, og instituttet fikk et godt ry. Det ble snakket om Oslo-skolen i sosiologien.

På midten av 1960-besøkte Hans L. Zetterberg ISF, den svenske sosiologiprofessoren som tidligere hadde vært ved Columbia University. Zetterberg skriver begeistret om instituttet. Her fikk talenter utfolde seg. Men mer enn det, middelmådig sosiologer maktet her å produsere rapporter over det middelmådig. Akk i Sverige, der satt sosiologene spredd rundt på små institusjoner, og middelmådig sosiologer produserte «tråkiga ideer». Zetterberg fant en sosiologisk forklaring. Erik Rinde hadde investert i vitenskapelig interaksjon. «Ty ideer föds vanligen under konversation, och även om de föds i «splendid isolation» behöver de konversationens förstående gensvar för att växa sig starka.»²

I 1972 gikk Erik Rinde av som direktør for ISF, og i 1974 overtok Vilhelm Aubert som styreformann, Erik Rinde ble styremedlem. De siste 15 årene har Erik Rinde i første rekke operert som forretningsmann, men hans engasjement og interesse for samfunnsforskning er fortsatt intakt.

Mye er ellers forandret. Siden starten i 1950 har samfunnsforskning og samfunnsfagene vært gjennom en eksplosiv vekst. I dag er ISF ett av mange institutter for sosiologer og statsvitere. Dessuten, perioden med privat finansiering er for lengst over. ISFs budsjett er i dag uavhengig av private tilskudd. Det kan også nevnes at to institutter, *Institutt for fredsforskning* (PRIO) og *Norsk psykoanalytisk institutt* er å betrakte som avlegger av ISF. *Institutt for fredsforskning* startet i 1959 som en avdeling av ISF. Først i 1966 ble det en selvstendig institusjon. Erik Rinde har for øvrig vært styreformann på fredsforskningsinstituttet helt fra opprettelsen fram til 1979.

Erik Rinde snakker motvillig om sin rolle i oppbyggingen av instituttet. Forslag om at hans innsats på instituttet på en eller annen måte skal markeres, om det nå er med maleri eller bilde, blir blankt avvist. Men han har fått «offentlig godkjenningsstempel» på det arbeid han har nedlagt for norsk samfunnsforskning. I 1976 ble han æresdoktor ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, og han er også blitt tildelt St. Olav.

Erik Rinde er en sjelden plante i det samfunnfaglige miljø. Han har

aldri operert som samfunnsforsker med publikasjonsliste. Noen har sett en svakhet ved det. Men det har gitt ham en uavhengighet overfor ulike faglige retninger og interesser. I kampen om knappe forskningsmidler og et begrenset antall stillinger oppstår lett intriger og strategisk spill. For Erik Rinde var det aldri hans egne forskningsinteresser som skulle fremmes; kontordamen skulle ikke ansettes for å renskrive hans fjerde utkast til tidsskriftsartikkel; og den nyrekrutterte stipendiaten som fikk det siste kontoret i konkurranse med andre ble ikke foretrukket fordi styreformannen sårt trengte forskningsassistanse.

Erik Rinde har dessuten representert en motvekt til den selvopptatte og altoppslukende kretsing om «*min* forskning, *mitt* prosjekt, *mine* publikasjoner». Han har vært en eksponent for den rene og ekte interesse for fagene» Den interessen har i dette tilfelle satt varige spor. Erik Rinde har vært en *entreprenør* for norsk samfunnsforskning.

Våren 1989

Noter

1. Stein Rokkan, 1975, «Institutt for samfunnsforskning 1950–1975». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 16: 3.
2. Hans Zetterberg, 1966, «Traditioner och möjligheter i nordisk sociologi». *Sociologisk forskning*, 3 (1):7.